

УДК 378+373.61

Н. М. ЧЕРНЕНКО

доктор педагогічних наук, доцент
ДЗ “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського”

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті теоретично обґрунтовано доцільність використання інформаційно-фактологічної бази ймовірних ситуацій під час організації самостійної роботи майбутніх керівників у процесі фахової підготовки. Доведено, що головним компонентом освітнього процесу у вищому закладі освіти на сьогодні має стати активна, цілеспрямована, самостійна робота студента. Розкрито особливості самостійної роботи, розглянуто класифікацію її типів, охарактеризовано умови забезпечення ефективності самостійної роботи, а також її рівні. Обґрунтовано необхідність упровадження інформаційно-фактологічної бази ймовірних ситуацій, що диференційовані за рівнем складності з урахуванням чотирьох типів самостійної роботи.

Ключові слова: майбутній керівник, фахова підготовка, самостійна робота, типи самостійної роботи, інформаційно-фактологічна база, ймовірні ситуації.

Проведений аналіз наукових позицій вітчизняних і закордонних дослідників дає можливість констатувати одноставність у тому, що головним компонентом освітнього процесу у вищому закладі освіти на сьогодні має стати активна, цілеспрямована, самостійна робота студента, тобто самостійне вивчення змісту кожної окремої дисципліни: понять, теоретичних положень, методів розв’язання типових задач, методів оцінювання достовірності й точності рішень, а також оволодіння технікою застосування таких знань. Сучасні освітні процеси і науково-технічний прогрес зумовлюють потребу розглядати самостійну роботу студентів як підґрунтя для оволодіння новим навчальним досвідом, оскільки скорочення аудиторних годин та збільшення часу на самостійну роботу студентів (до 50–70%) вплинуло на структуру навчальних планів і програм для студентів різних спеціальностей, зокрема майбутніх керівників у процесі фахової підготовки.

Про найбільш плідні результати оволодіння знаннями, вміннями й навичками констатував ще А. Дистервег, надаючи перевагу саме самостійній освітній діяльності, оскільки вчений зазначав, що 90% матеріалу засвоюється й запам’ятовується лише тоді, коли особистість діє самостійно, адаптуючи теорію на практиці [6, с. 121]. І. Зимня називає самостійну роботу вищою формою освітньої діяльності [7, с. 248].

Розробка проблеми організації самостійної освітньої діяльності ґрунтується на концептуальних засадах самостійної роботи студентів, яким присвячено дослідження В. Бурак, М. Гарунова, Г. Кільова, О. Малихіна,

А. Малібога, Р. Нізамова Л. Олійника, П. Підкасистого, І. Сулими та багатьох інших учених.

Мета статті – теоретично обґрунтувати доцільність використання інформаційно-фактологічної бази ймовірних ситуацій під час організації самостійної роботи майбутніх керівників у процесі фахової підготовки.

Однією з обов'язкових форм організації освітнього процесу і різновидів освітньої діяльності студентів вищих закладів освіти є самостійна робота студентів, що сприяє їх інтелектуальному, творчому та всебічному розвитку. Вчені (Г. Кільова, О. Малихін, І. Сулим) у дослідженнях наголошують, що самостійна робота повинна стати підґрунтям освітнього процесу особистості, а не бути лише його важливою формою [8; 10; 17].

Аналізуючи різні підходи до тлумачення сутності поняття “самостійна робота”, зазначимо, що В. Бурак тлумачить як навчальну діяльність, яку здійснює студент під час аудиторних, позааудиторних занять і вдома (без керівництва викладача), водночас здебільшого, за завданням викладача та під його керівництвом і контролем результатів цієї роботи [4, с. 12]. О. Молібог наголошує, що самостійна робота – це діяльність, яка складається з багатьох елементів: творчого сприйняття й осмислення навчального матеріалу в ході лекції, підготовки до занять, екзаменів, заліків, виконання курсових і дипломних робіт [12]. В. Козаков розуміє як особливий вид навчальної діяльності суб'єкта, що вчиться, при реалізації якої має бути сформована його самостійність та засвоєно відповідну сукупність знань, умінь, навичок [9, с. 43]. Р. Нізамов – як різноманітні види індивідуальної, групової пізнавальної діяльності студентів на заняттях або в позааудиторний час без безпосереднього керівництва, але під наглядом викладача [13]. О. Малихін розглядає, з одного боку, як різновид діяльності, що стимулює активність, самостійність, пізнавальний інтерес, і як основа самоосвіти, поштовх до подальшого підвищення кваліфікації, а з іншого – як систему заходів чи педагогічних умов, що забезпечують керівництво самостійною діяльністю студентів [10, с. 35].

Небезпідставно П. Підкасистий вважає, що самостійна робота у вищій школі є специфічним педагогічним засобом організації й управління самостійною діяльністю в освітньому процесі, представляє собою і навчальне завдання, тобто об'єкт діяльності студента, пропонується викладачем чи передбачений навчальною програмою або посібником, і форму прояву певного способу діяльності, спрямованого на виконання відповідного навчального завдання, а саме: спосіб діяльності людини або задля отримання зовсім нового, раніше невідомого їй, знання, або задля впорядкування, поглиблення вже наявних знань [15, с. 35]. Водночас С. Архангельський – тлумачить як самостійний пошук необхідної інформації, набуття знань, використання цих знань для розв'язання навчальних, наукових і професійних завдань [3]. В. Ортинський констатує, що самостійна робота є самостійна діяльність-учіння студента, яку науково-педагогічний працівник планує разом зі студентом, але виконує її студент за завданням та під ме-

тодичним керівництвом і контролем наукового працівника без його прямої участі [14, с. 249]. Н. Мачинська розглядає її як дієвий інструмент формування майбутніх фахівців із високою професійною компетенцією, здатних до самостійного набування знань, креативності та навички навчатися упродовж усього життя [11].

Найбільш обґрунтованим, на наш погляд, є визначення самостійної роботи Л. Олійника [5, с. 44–48], який розуміє її як складне поняття, зміст якого неможливо розкрити з позиції однієї площини (діяльність, готовність, уміння тощо). Вчений констатує, що це багатоаспектне, інтегративне, особистісне утворення з притаманними закономірностями, принципами, суперечностями і яке характеризується такими проявами, як інтелектуальність, здібності до навчання, самовизначення, саморегуляція розумової діяльності, органічне поєднання пізнавальних мотивів, методів і способів самостійної поведінки, стійке позитивне ставлення тих, хто навчається, до оволодіння знаннями. Воно має досліджуватися, по-перше, із застосуванням апарату багаторівневої рефлексії, по-друге, у чотирьох вимірах: інформаційному (відображає змістовну складову); процесуальному (визначає форми, методи, засоби учіння, самоконтролю та самокоригування); часовому (визначає тривалість самостійної роботи); просторовому (визначає місце здійснення самостійної діяльності та склад учасників, їх взаємодію та взаємовплив).

Отже, можемо констатувати, що більшість учених самостійну роботу студентів тлумачать як різновид пізнавальної діяльності суб'єктів навчання, спрямованої на загальноосвітню й спеціальну підготовку, керовану викладачем. У зв'язку із сучасними тенденціями збільшення відсотку самостійної підготовки у закладах вищої освіти, вважаємо доцільним зауважити, що останнім часом все частіше наголошують на самостійній навчальній діяльності студентів, а не самостійній навчальній роботі.

Метою і завданнями самостійної роботи, на думку сучасних науковців, (В. Козаков, Л. Рибалко та ін.) є: розвиток такої риси, як самостійність, тобто здібностей організовувати і реалізовувати свою діяльність без стороннього керівництва та допомоги [10, с. 43]; створення умов для розкриття і розвитку внутрішнього потенціалу майбутнього фахівця, формування його позитивної “Я”-концепції в процесі опанування основ професійної діяльності [16].

Основними функціями самостійної роботи дослідники визначають такі [1; 9]: пізнавальна (засвоєння студентом систематизованих знань із навчальних дисциплін); самостійна (формування умінь і навичок, самостійного їх оновлення і творчого застосування); прогностична (уміння студента вчасно передбачати й оцінювати і можливий результат, і саме виконання завдання); коригуюча (уміння вчасно коригувати свою діяльність); виховна (формування самостійності як риси характеру).

Ураховуючи завдання вищої школи, найбільш доцільною вважаємо класифікацію типів самостійної роботи, запропоновану П. Підкасистим, а

саме: самостійна робота за зразком (розв'язання типових завдань, виконання різноманітних вправ за прикладом), реконструктивно-варіативна (необхідність відтворення не лише функціональної характеристики знань, а їх структури, залучення відомих знань для розв'язання інших завдань, проблем, ситуацій), евристична (частково-пошукова, розв'язання питань, проблем, висвітлених на заняттях, що охоплюють вироблення умінь бачити проблему, самостійно виявляти причину її виникнення, розробляти план вирішення проблеми) і творчо дослідницька (пізнавальна діяльність набуває творчого, пошукового характеру, для її здійснення визначається система оптимального поєднання методів урегулювання проблемних ситуацій) [15].

Створення ефективної системи самостійної навчальної діяльності студентів у вищому закладі освіти потребує дотримання певних вимог. Зокрема, ефективність їх самостійної роботи у педагогічному вищому закладі освіти залежить від дотримання таких організаційно-педагогічних вимог: посилення практичних аспектів професійної спрямованості процесу навчання; поєднання індивідуальної та наукової роботи; посилення ролі студента при оцінюванні власних навчальних досягнень [18, с. 134].

В. Бурак виділяє такі основні умови ефективного запровадження самостійної навчальної роботи: наявність позитивної, насамперед фахової мотивації до самостійного навчання; розуміння важливості й значення вичуваного в особистому пізнанні й розвитку, у повсякденному житті, для використання на практиці, для майбутньої професійної діяльності; позитивні емоції, викликані самостійною пізнавальною діяльністю; продумана система різних видів самостійної роботи студентів; чітка регламентація обсягу і часу виконання всіх видів самостійних завдань без перевантаження студентів; оптимальне співвідношення самостійної роботи з іншими видами навчальної діяльності; повноцінне методико-дидактичне забезпечення самостійної роботи; використання прогресивних форм, засобів, методів і технологій навчання, котрі передбачають і сприяють використанню самостійної навчальної роботи студентів; розвивальне, проблемне, діяльнісне, інтерактивне, особистісно-зорієнтоване навчання; педагогіка співпраці; інформаційно-комунікаційні засоби навчання, зокрема дистанційне навчання через Інтернет-мережу та інші. А також цілеспрямована робота викладача щодо опрацювання студентами на початкових етапах зразків, форм, прийомів і методів самостійного отримання знань, умінь і навичок для подальшого їх використання і самостійного навчання; ефективне управління самостійною роботою студентів; систематичний самоконтроль і контроль результатів самостійної роботи, зокрема через електронну мережу [4, с. 13].

О. Малихін визначає такі умови забезпечення ефективності самостійної роботи: малтифакторне діагностування індивідуально-психологічних особливостей студентів (здатності до самоактуалізації, самонавчання, самоконтролю, самооцінки, самоуправління й самоорганізації) на

рівні мотиваційно-цільового, організаційно-структурного, процесуально-діяльнісного, контрольного-оцінювального й аналітико-прогностичного аспектів; професіоналізація й індивідуалізація змісту самостійної навчальної діяльності студентів на основі реалізації задачного підходу в організації навчання; упровадження активних форм, методів і засобів навчання, спрямованих на формування вмінь самостійної навчальної діяльності, що забезпечують реалізацію інтегративної комплексної системи педагогічного впливу на процеси само (самоактуалізації, самонавчання, самоконтролю, самооцінки, самоуправління й самоорганізації) [10, с. 37]. При цьому ми повністю погоджуємося із висновками вченого про те, що саме професіоналізація й індивідуалізація змісту самостійної навчальної діяльності студентів засобами проблемного та інтерактивного навчання дозволяє забезпечити проекцію всієї самостійної навчальної діяльності (від мотивації до усвідомлення рефлексивної позиції) на майбутню професію, зокрема до управління ризиками у навчальних закладах.

Однією з найважливіших умов, що спонукатиме студентів самостійно здійснювати свою навчальну діяльність у вищому закладі освіти, є мотивація, інтерес і потреба у пізнанні. Ще С. Архангельський у своїх дослідженнях наголошував на важливості мотивів навчання, зазначаючи, що навчальна інформація найбільш активно сприймається тоді, коли студенти мають потребу в її сприйнятті [3, с. 218–219].

Дотримуючись наукових позицій В. Ортинського, самостійну роботу студентів (як вид навчальної діяльності) було умовно розподілено на три рівні [14, с. 249]: по-перше, доаудиторну (підготовка до модульного контролю та іспитів); аудиторну (слухання лекцій, участь у семінарських заняттях, виконання практичних і лабораторних робіт); післяаудиторну (підготовка рефератів і курсових робіт, написання дипломної роботи, робота з літературою, відпрацювання тем лекцій і семінарських занять, виконання практичних і лабораторних робіт студентами заочної форми навчання).

Отже, зазначені рівні забезпечувалися системою навчально-методичних засобів, зокрема навчальні методичні пакети до самостійного вивчення дисципліни; окремі елементи самостійної роботи на аудиторних заняттях; підготовча робота до практичних, семінарських занять; творчі завдання; виконання пошукових завдань; робота з навчальною літературою; збір, накопичення матеріалів для самостійного опрацювання тощо.

Варто констатувати, що ефективнішим є освітній процес у вищому закладі освіти, що спирається на цілеспрямовану самостійну роботу, яка забезпечується інформаційно-фактологічною базою ймовірних ситуацій. Саме тому у сучасних наукових дослідженнях дидактичних систем важливе місце відводять окремим елементам самостійного опанування студентами теоретичних знань, практичних умінь і навичок.

Інформаційно-фактологічна база ймовірних ситуацій – це сукупність міні-кейсів про реальні об'єкти, процеси, події або явища освітніх закладів, розв'язання яких передбачає ідентифікацію, якісну і кількісну оцінку ситу-

ації, проблеми, управлінського рішення, ризиків, планування реагування на них. Запропоновані міні-кейси вважаємо доцільним диференціювати за рівнем складності з урахуванням чотирьох типів самостійної роботи студентів, запропонованих В. Антроповим, Н. Шаталовою [2], а саме:

- формування у майбутніх керівників вмінь управляти закладом освіти, приймати відповідні управлінські рішення (від них вимагають на основі наданого їм алгоритму діяльності й посилань на цю діяльність, що закладені в умовах завдання, виконати його);
- формування знань-копій і знань, що дозволяють розв'язувати типові задачі;
- формування у майбутніх керівників знань, що покладені в основу розв'язання нетипових задач;
- творча робота.

Використання інформаційно-фактологічної бази ймовірних ситуацій спрямована на індивідуальну форму самостійної роботи майбутніх керівників, що передбачає набуття знань, умінь, навичок, досягнення високих кінцевих результатів у підготовці до професійної діяльності, прийняття управлінських рішень. Самостійна робота вимагає відповідної підготовки, старанності, наполегливості, сили волі, одночасно здійснюючи сприятливий вплив як на становлення цих особистісних якостей, так і на формування інтересу до навчання.

Висновки. Враховуючи вищезазначене, встановлено, що самостійна робота суттєво сприяє підтримці та розвитку природних якостей та індивідуальних здібностей особистості, її саморегуляції, самоактуалізації, допомагає в становленні її суб'єктності та творчої самореалізації. Запровадження самостійної роботи майбутнім керівникам з використання інформаційно-фактологічної бази ймовірних ситуацій у процесі самостійної освітньої діяльності полягає в розвитку індивідуальних здібностей магістрів, створенні умов для їх активної, плідної навчально-пізнавальної діяльності та передбачає творче застосування організаційних форм і методів.

Список використаної літератури

1. Антонюк М. С. Психологічні особливості формування у студентів умінь і навичок самостійної роботи : наук.-метод. зб. Київ, 1995. С. 111–113.
2. Антропов В. А., Шаталова Н. И. Организация самостоятельной работы студентов. Екатеринбург : Урал. гос. ун-т путей сообщения, 2000. 76 с.
3. Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы : учеб.-метод. пособие. Москва : Высшая школа, 1980. 368 с.
4. Бурак В. Самостійність навчання як сучасний дидактичний принцип. *Наукові записки*. 2013. Вип. 4. Ч. 2. С. 11–16.
5. Вища освіта України № 3 (додаток 2). 2014 р. *Тематичний випуск “Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології*. Т. 1. 480 с.
6. Дистервег А. Избранные педагогические сочинения. Москва, 1965. 290 с.
7. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учеб. для вузов. 2-е изд., доп., исп. и перераб. Москва : Логос, 2004. 384 с.
8. Кільова Г. Післядипломна педагогічна освіта вчителів у контексті стратегії навчання упродовж життя. *Післядипломна освіта в Україні*. 2012. № 1 (20). С. 20–23.

9. Козаков В. А. Самостійна робота студентів як дидактична проблема: наукове видання-препринт. Київ : НМК ВО, 1990. 62 с.
10. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект : монографія. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. 307 с.
11. Мачинська Н. І. Педагогічна освіта магістрантів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 416 с.
12. Молибог А. Г. О планировании самостоятельной работы студентов. *Педагогика высшей школы*. 1997. Вып. 2. С. 138–142.
13. Низамов Р. А. Дидактические основы активизации учебной деятельности студентов. Казань : КГУ, 1975. 130 с.
14. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
15. Пидкасистый П. И. Организация учебно-познавательной деятельности студентов. Москва : Образование XXI века, Педагогическое общество России, 2005. 356 с.
16. Рибалко Л. С. Акмеологічний аспект змісту самостійної роботи студентів. *Акмеологія в Україні: теорія і практика* : зб. наук. пр. Київ. 2013. С. 63–69.
17. Сулим І. Ф. Структурування змісту освіти в процесі організації самостійної позааудиторної роботи студентів педагогічних коледжів США. *Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія. Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського*. 2005. № 13. С. 133–135.
18. Царенко І. Л. Інноваційно-педагогічні технології у системі підготовки майбутніх учителів з безпеки життєдіяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2010. 255 с.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2017.

Черненко Н. Н. Организация самостоятельной работы будущих руководителей в процессе профессиональной подготовки

В статье теоретически обоснована целесообразность использования информационно-фактологической базы вероятных ситуаций при организации самостоятельной работы будущих руководителей в процессе профессиональной подготовки. Обосновано, что главным компонентом образовательного процесса в высшем учебном заведении сегодня должна стать активная, целенаправленная, самостоятельная работа студента. Раскрыты особенности самостоятельной работы, рассмотрена классификация ее типов, охарактеризованы условия обеспечения эффективности самостоятельной работы, а также ее уровни. Обоснована необходимость внедрения информационно-фактологической базы вероятных ситуаций, которые дифференцированы по уровню сложности с учетом четырех типов самостоятельной работы.

Ключевые слова: *будущий руководитель, профессиональная подготовка, самостоятельная работа, типы самостоятельной работы, информационно-фактологическая база, вероятные ситуации.*

Chernenko N. Organization of Independent Work of Future Leaders in the Process of Professional Preparation

In the article is reasonable in theory expediency of the informative-factological base of probable situations during organization of independent work of future leaders in the process of professional preparation.

It is well-proven that by the main component of educational process in higher school today is active, purposeful, independent students work. The features of independent work are exposed classification of types, terms of providing efficiency of independent work and levels.

Interpret independent work of students as a variety of cognitive activity of subjects of studies, that sent to the general and special preparation, guided by a teacher.

The necessity of introduction of informative-factological base of probable situations that is differentiated for the level of complication four types of independent work.

It is set that independent work assists support and development of natural internals and individual capabilities of personality, self-regulation, self-actuality, helps in becoming of creative self-realization.

Informative-factological base of probable situations that is totality of mini-case about the real objects, processes, events or phenomena of educational establishments, the decision of that envisages identification, quality and quantitative estimation of situation, problem, administrative decision, risks, planning of reacting on them.

Input of independent work to the future leaders with using of informative-factological base of probable situations in the process of independent educational activity consists in developing individual flairs of master's degrees, conditioning for their active, fruitful educational-cognitive activity and envisages creative application of organizational forms and methods.

Key words: *future leader, professional preparation, independent work, types of independent work, informative-factological base, probable situations.*